

Üçüncü Dünya Sosyal Forumu: İzlenimler, Değerlendirmeler

Cem Somel- Gökhan Atılğan

Dünya Sosyal Forumu'nun üçüncüsü, 23-28 Ocak 2003 tarihlerinde gerçekleştirildi. Foruma katılmak üzere gözlemci, katılımcı, delege, gazeteci ve örgüt eylemcilerinden oluşan 100 bini aşkın kişi, *Um outro mundo é possível* ("Başka bir dünya mümkündür") sloganıyla dünyanın dört bir yanından Brezilya'nın güneyindeki işçi kenti Porto Alegre'ye akın etti.

Dünya Sosyal Forumu, *Le Monde Diplomatique* yazarları ve Yurttaşlara Yardım Amacıyla Mali İşlemlerin Vergilendirilmesi Derneği (ATTAC) üyeleri tarafından, büyük şirket ve bankaların başkanları, siyasi liderler ve medyanın ileri gelenlerinin birbirlerine danışmak, söylemlerini tertiplemek ve stratejilerini gözden geçirmek üzere Davos'ta gerçekleştirdikleri Dünya Ekonomik Forumu'na alternatif olarak önerildi. Davos'un dünya çapındaki sınıf mücadeleleri bakımından sembolik bir anlamı vardı. Dünya emekçilerinin mücadeleye elde ettikleri kazanımlarını yok etmeye yönelik neoliberal saldırı, 1971 yılında Davos Konferansı'nın toplanmasıyla başlatılmıştı. Dünya Sosyal Forumu, bu devasa saldırı doruğa ulaştığında Güneydeki büyük bir işçi kentinde neoliberalizm aleyhtarlarını bir araya getirerek bir karşı hareketin simgesi oldu. Naomi Klein'e göre (2003) Dünya Sosyal Forumu'nun birincisinin anahtar kavramı "yeni" idi. Bir kez, dünyanın her yanından başka bir dünyanın mümkün olduğuna inanan binlerce insanın onca yolu kat ederek bir araya gelmesi başlı başına bir yenilikti. Yeni fikirler, öneriler, alternatifler öne sürülüyor, başka bir dünya özlemi dile getiriliyordu. Dünyanın efendileri bu yenilik karşısında tedirgin oldular.

1 Porto Alegre izlenimlerimiz esas olarak *Evrinsel Kültür* dergisindeki ortak yazımıza dayanmaktadır. Bkz. Atılğan ve Somel (2003).

Brezilya Sivil Toplum Örgütleri Birliği (ABONG), Yurttaşlara Yardım Amacıyla Mali İşlemlerin Vergilendirilmesi Derneği (ATTAC), Brezilya Barış ve Adalet Komisyonu (CBJP), Brezilya Yurttaşlık İçin Girişimciler Derneği (CIVES), Brezilya İşçileri Merkez Sendikası (CUT), Brezilya Sosyal ve Ekonomik Analiz Enstitüsü (IBASE), Brezilya Topraksız İşçiler Hareketi (MST), Adalet ve İnsan Hakları Toplumsal Ağı gibi örgüt ve kurumlar tarafından organize edilen Dünya Sosyal Forumu her yıl biraz daha büyüdü ve kıtasal, bölgesel forumlar halinde dünyaya yayıldı. Bu yıl düzenlenen üçüncü Dünya Sosyal Forumu, birincisine göre en az beş kat daha fazla katılımcı çekti. 20763 kayıtlı delege sayısı, ikinci Forumun delege sayısını ikiye katladı. Katılımcıların geldikleri ülkelerin sayısında ve düzenledikleri etkinliklerde de bir artış gözlemlendi; bu yıl Porto Alegre'ye ulaşmak için 156 ülkeden yola çıkan on binler, tam 1268 atölye çalışması gerçekleştirdi. Klein'in belirttiği gibi (2003) bu bakımdan bu yılki Forumun bir diğer anahtar kavramının "büyük" olduğu söylenebilirdi. Katılımcıları, toplantı sayıları, eylemleri bakımından büyüyen Forumun geride bıraktığı sorular da büyüktü. Bu yazıda, Üçüncü Dünya Sosyal Forumu'na katılan Türkiye heyetinin üyeleri olarak Porto Alegre'den izlenimlerimizi aktaracak,¹ Forumu emekçilerin iktidar ve sosyalizm davası açısından değerlendirmeyi deneyeceğiz.

Başlangıç: Görkemli, Coşkulu Bir Yürüyüş

Dünya Sosyal Forumu'nun üçüncüsü 24 Ocak akşam üzeri dünyanın her tarafından, türlü türlü örgütten, "Başka bir dünya mümkündür" şiarı etrafında birleşen yüz bini aşkın kişinin katıldığı bir yürüyüşle başladı.

Örgüt flamaları, pankartları, dövizleri ile milli bayraklar rengârenk bir manzara oluşturuyordu. Tabiatıyla Latin Amerika ülkelerinin (Brezilya, Küba, Meksika, Arjantin, Venezüela, Uruguay'ın vs.) bayrakları çoğunlukta idi. Yine Latin Amerikalı örgütler ve hareketler (Brezilya İşçi Partisi, Brezilya Komünist Partisi, Brezilya Topraksız İşçiler Hareketi, Meksikalı Zapatista hareketi, Venezüelalı Chavez taraftarları, Şilili sosyalistler) sayıca hâkimdi. Bunların dışında en çok dikkati çeken bayrak, Filistin bayrağı idi. Her yerde Filistin bayrağı vardı, ama onları taşıyanlar Filistinli değildi (Porto Alegre'ye kaç Filistinli gelebilirdi ki?). Filistin halkının bağımsızlık timsalini taşıyıp dalgalandıranlar Latin Amerikalılardı. Onlar, Orta Doğu'daki Filistin halkının bağımsızlık mücadelesini kendi bağımsızlık, toprak ve adalet mücadeleleri ile aynı hasma karşı yürüttüğünü biliyor ve destekliyorlardı.

Bazı bayrak sopalarında ikişer bayrak vardı: Venezüela bayrağının sopasının ucunda küçük bir Küba bayrağı, veya Arjantin bayrağının sopasının ucunda küçük bir Filistin bayrağı dayanışma ve kardeşlik duygularını yansıtıyordu. Latin Amerikalılar Irak bayrakları da taşıyordu. Dövizlerin birçoğu ABD emperyalizmini lanetliyor ve Irak savaşı tehlikesine karşı tavrı ilan ediyordu.

Örgütler arasında çeşitli ülkelerin sendikaları, ilerici ve devrimci partiler, topraksız köylü hareketleri, Arjantinli Mayıs Anneleri (askerî diktatörlüğün yok ettiği binlerce Arjantinlinin annelerinin örgütü), ırkçılığa karşı mücadele eden örgütler göze çarpıyordu. Forumun tartışma toplantılarını da bu örgütler düzenlemişti.

Öğretim üyesi ve sendika uzmanlarından oluşan 15 kişilik Türkiye heyeti, yürüyüşe kendi pankartıyla katıldı. Pankartta ay yıldızlı bayrak, Forumun “Başka bir dünya mümkündür” sloganı ve “Türkiye heyeti” ibareleri yer alıyordu. Tişörtlarımızın göğsünde aynı ibareler ve sırtında İngilizce “Savaşa Hayır! ABD Saldırganlığını Durduralım!” yazısı vardı.

Uzun süren yürüyüş, Porto Alegre'nin merkezindeki tarihi Mercado çarşı binasının önünden başlayıp Anfiteatro Pôr-do-Sol meydanına kadar uzanan yaklaşık beş kilometrelik ana cadde boyunca coşkun bir şekilde devam etti. Latin Amerika ülkelerinde konuşulan İspanyolca ve Portekizce dillerinde her biri sanki birer şarkıymışçasına atılan sloganlar birbirini takip ediyordu.

Siyasi stratejileri ve mücadele alanları örtüşmesine de en azından halkların kardeşliği, barışseverlik ve kapitalist dünya sistemine (emperyalist devletlere, uşaklarına, çok uluslu şirketlere, uluslararası finans ve ticaret kurumlarına) karşı mücadele konusunda anlaşılan örgütlerin temsilcileri, ellerinde pankart, döviz ve bayrakları, sloganlarını bağırarak yürürken, emperyalist sistemin efendilerine karşı bir saf oluşturmaya çalışıyorlardı.

Açılış: Bir Numaralı Haydut Amerika'ya Karşı

Forumun ikinci günü, büyük bir spor salonunda, konuşmacıları arasında Mısırlı sosyal bilimci Samir Amin'in, 1968'de İngiliz öğrenci hareketinin önderlerinden Pakistanlı Tarık Ali'nin ve Macar Marksist Istvan Metszaros'un bulunduğu bir toplantı yapıldı. Konuşmacılar, ABD'nin dünyayı savaşa sürüklediğini ve büyük bir tehlike oluşturduğunu vurguladılar.

Tarık Ali konuşmaya başladığında izleyicilerin bir kısmı protestoya başladı. Tarık Ali'nin İngilizce yaptığı konuşmasını ken-

di dillerinde dinlemek istiyorlardı. Tercüman bulundu ve konuşmayı cümle cümle Portekizce'ye çevirmeye başladı. Bu olay, Brezilyalıların İngilizce bilmemekten kompleks duymadıklarını göstermesi bakımından dikkatimizi çekti.

Tarık Ali, kitleleri dalgalandıran üslubuyla, ABD'nin çıkarının Arap dünyasında demokrasinin yeşermesine karşı olduğunu, zira Arap ülkelerinde demokrasi gerçekleşse halkların ülkelerinin tabii kaynaklarını emperyalist ülkelere talan ettirmeyeceğini söyledi. Tarık Ali, savaşa karşı mücadele ile neoliberalizme karşı mücadelenin bir ve aynı şey olduğunu vurguladı.

Tarık Ali'den sonra konuşan Samir Amin de başka bir dünya kurmak için halkların daha katedecek epey yolu olduğuna, çünkü dünya halklarının mücadelesinin çok bölünmüş olduğuna işaret etti. Amin, ABD'nin dünyada bir numaralı haydut devlet olduğunu söyledi. Latin Amerika halklarını ülkelerindeki Amerikan askeri varlığına son vermeye, Asya ve Afrika halklarını İkinci Dünya Harbinden sonra gerçekleşen ortak mücadele cephesini tekrar oluşturmaya çağırdı.

Istvan Metszaros ise, küreselleşme olarak adlandırılan sürecin insanlığın önündeki "Ya barbarlık ya sosyalizm" seçeneğini kesin bir biçimde öne çıkardığını vurguladı.

Ara: Lula ve PT Üzerine Gözlemler

Aynı günün akşam üzeri Brezilya devlet başkanı "Lula" lakaplı Luiz Inácio da Silva'nın konuştuğu büyük bir miting yapıldı. Miting, kimi yönleriyle Türkiye'dekilerden farklıydı. Lula'nın konuşması, sık alkış ve sloganlarla kesilip gürültüde boğulmadı. Miting meydanı değişik grupların rekabet alanına dönüşmediği gibi, sohbet ve halay panayırına da çevrilmedi. Yaklaşık yüz bin kişi, Lula'nın tam kırk beş dakika süren konuşmasını başından sonuna kadar sessizlik içinde, dikkatle izledi. Gözyaşlarını tutamayanlar, kürsüye umutla bakanlar, yüzlerinde belli belirsiz tedirginlik taşıyanlar, sadece bir iki gerekli durumda alkış ve sloganla karşıladılar Lula'yı. Lula da kalabalıkları galeyana getirmeye çalışmadı; karşı karşıya olduğu sorunları ve yapmak istediklerini anlattı.

Biz Türkiye'den gelenler için Portekizce konuşan Lula'nın söylediklerini anlamaya imkân yoktu. Fakat bir ara dile getirdiği "sosyal diyalog" sözlerinin meydana huzursuz bir dalgalanmaya yol açtığını gördük. Sonradan öğrendiğimize göre, ertesi gün Davos'taki toplantıya giderek dünyanın efendilerinin karşısına

çıkacak olan Lula, Porto Alegre ile Davos arasında bir köprü oluşturmak istediğini, iki forum arasında sosyal diyalog kurmaya çalışacağını söylemiş. Acaba birbirine alternatif olan bu iki forum arasında böyle bir diyalog kurulabilir miydi? Davos'taki forumun başladığının ertesi günü Porto Alegre sokaklarında satılan gazeteler "Lula Davos'ta parladı" diye yazıyor, Mercado'daki lokantalarda Lula şerefine kadeh kaldıranlar onun şarkısını söylüyordu. Dünya Sosyal Forumu'nun gerçekleştiği üniversitede kızıl bayraklarıyla yürüyen gruplar ise Lula'yı protesto ediyorlardı.

Aslına bakılırsa, Lula, 'sosyal diyalog' kavramı ile dünyanın efendilerinden fedakârlık, dünyanın emekçilerinden ise feragat istiyordu. Bu önermeyi, biraz gerilere giderek açmak gerekiyor. Emperyalist ülkelerin siyasî liderleri, hayli zamandır Lula'yı merkeze kaydırmak için baskı yapmaktadır. James Petras'ın belirttiği gibi (2003: 65), Latin Amerika ülkelerinde birçok eski solcu partinin geçirdiği dönüşüme Lula'nın İşçi Partisi (PT-*Parti do Trabalhadores*) de geçirmiştir. Petras'a göre eski solcu partiler, politik mevzi kazandıkça halkın mücadelesini terk etmeye başlamakta, ama eski sol söylemlerini terk etmemektedir. Bu partiler kurumlaştıkça seçim kampanyaları için mali gereksinimleri artmakta ve bundan dolayı devlet bütçesinden yardımların yanı sıra iş çevrelerinden gelen bağışları da kullanmakta; giderek iş çevreleriyle bütünleşmektedirler. Bu partilerin önderleri ABD elçiliklerinin saygın konukları haline gelip bankacılarla dostane diyaloglara girer iken, yoksullara ve işsizlere "bir milyon iş" gibi vaatlerde bulunmaktan da geri kalmıyorlar. Lula'nın başkan yardımcısı olarak sendika düşmanı bir fabrikatörü seçtiği, IMF anlaşmasını ve ALCA'yı (Amerika Kıtaları Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmasını) kabul ettiği, Topraksız İşçiler Hareketi'nin (MST) işgallerine karşı çıktığı, bankacılara iktisadi politikalara devam konusunda teminat verdiği (Petras, 2003: 64-65) hatırlanırsa, PT'nin de diğer eski solcu partilerinkine benzer bir yol izlediği ortadadır. İşte Lula'nın "sosyal diyalog" kavramını açıklarken "işçi-işveren" benzetmesi yapması bu bağlamda anlamlıdır. Lula'ya göre, dünyanın efendileri ile dünyanın sömürülenleri arasındaki ilişki, işveren ile işçinin ilişkisine benzemektedir; taraflar masaya oturana kadar aralarında hiçbir ortaklık yokmuş gibi görünür, ama müzakereye başlayınca ne kadar benzedikleri ortaya çıkar. Bu savın neyi ima ettiği açıktır: Mevcut dünya emperyalist ve az gelişmiş ülkeleriyle, işçi ve işverenleriyle yerli yerinde duracaktır; fakat dünya çocuklarının çoğu Lula gibi ilk kez yedi yaşında ekmek yemeyecek, bir ya-

2 Burada bir noktaya işaret etmek yararlı olabilir: Lula ve partisi halkın “rızasını sağlamak” bakımından önemli bir başarı sağlamış olabilir ve öyledir; fakat bunu Gramsci gibi bir Marksist kuramcının işçi sınıfının sosyalist iktidarı için geliştirdiği kavramlar ve stratejilerle ilişkilendirmek doğru olmaz. Gramsci’nin kavramlarını kullanarak siyasi bir durumu analiz etmek ile (başarılı) bir siyasi projeyi Gramscici olarak tanımlamak birbirinden ayır edilmelidir. Halkın rızası sağlanmaksızın, düşünsel, kültürel ve ahlaki bir önderlik tesis edilmeksizin iktidara gelmenin/kalmanın imkânsızlığı bir yana, Lula’yı Gramsci’nin düşüncesinin başarılı bir gerçekleştiricisi olarak kavramak, işi, her başarılı siyasi projeyi Gramscici olarak nitelermeye kadar götürebilir. Sefa Feza Aslan, Türkiye sol hareketinin ve Marksistlerinin Lula ve PT deneyiminden öğreneceği çok şey olduğunu söylerken haklıdır. Fakat fikrimizce, bu derslerden en önemlisi, vaktiyle emekçilerin mücadelesinden doğmuş solcu, sosyalizan bir partinin reformcu(ş(t)ir)lma ve dünya sistemiyle bütünleş(t)irilmesi için ibret verici öyküdür. Brezilya gibi dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biri olan ülkenin devlet başkanlığına Lula gibi sosyalist kökenli bir işçinin

şına gelmeden aılıktan ölmeyecektir. Netice itibariyle Lula, başka bir dünya değil, bu dünyanın başka türlü bir halini istemektedir. İş çevreleri ve işçiler arasında yapılmasını istediği “yeni sosyal anlaşmada” taraflardan biri biraz fedakârlık yapacak, öteki ise yeni bir dünya isteğinden feragat edecektir. O nedenle dünyanın efendileri ve sermaye çevreleri Lula’dan değil, hâlâ başka bir dünya isteyen yandaş kitlesinden endişe duymaktadır.

Lula’nın partisi PT’nin Brezilya meclisinde çoğunlukta olması ve daha da önemlisi, Brezilya emekçilerinin ülkede emekçi iktidarı kuracak düzeyde örgütlenmemiş olmasının Lula’nın hareket imkânını kısıtladığı doğrudur. Ne var ki bazı solcular, gerçek bir emekçi iktidarını tasavvur edemedikleri (veya istemedikleri) için Lula’nın durumunu genel olarak iktidarın çıkmazı olarak görmektedir: “Tek başına devlet gücünün ne kıymeti vardır ki bugün? Lula’nın baş dödürücü zaferine rağmen, Brezilya’da görüyoruz ki, hükümet, uluslararası güçler tarafından (mali spekülâtorler, IMF ve ulusötesi şirketler) neredeyse dört bir yandan abluka altına alınmıştır...” (George, 2003). Buna mukabil başka bir görüş de Lula’nın Brezilya Devlet Başkanı seçilmesini “21. yüzyılın solunun sahneye çıkışını simgeleyen zafer” olarak algılamakta ve “demokrasinin radikalleşmesi vurgusuna sahip olan Zapatistler ve PT[nin], hem yazılı metinleri hem de pratikleri ile Gramsci’den beslenen hegemonik siyaset anlayışının başarılı örnekleri” olarak okunabileceğini iddia etmektedir (Aslan, 2003).² PT bir yandan “doktriner olmayan, resmi ideolojisiz bir parti, yani ne Marksist Leninist ne Troçkist ne Stalinist ne Maoist ne de herhangi bir izmle tanımlanabilecek bir parti” olarak tasvir edilirken, aynı PT’nin Gramscigil sınıfsal hegemonya kavramı ile (yani işçi sınıfının siyasi iktidarında gerçekleşecek işçi sınıfı hegemonyası ile) nasıl ilişkilendirilebildiğini anlamak zordur. PT’ye bu sıcağ bakış, “Partinin büyük kitleliliğinin ipuçlarını, Lula’nın bu muğlak fakat güçlü ve doktriner geleneksel soldan tam bir kopuşu gösteren ifadelerinde bulmak mümkün” olduğunu iddia etmekte, PT’li bir düşünürün “yeni tarihsel blokun sosyalizme geçiş üzerine değil, demokrasi üzerine kurulması gerektiğini ve neoliberalizme, onun yarattığı toplumsal ayrımcılığa karşı durmanın tek yolunun programın küçültülmesi olduğu”na dair görüşünü neoliberalizme karşı kitleleşmenin anahtarı olarak görmektedir (Aslan, 2003). Lula ve PT hakkında bu görüşler, Dünya Sosyal Forumu’nun belirli bir algılayışıyla örtüştüğü için önemlidir. Bu yaklaşımı yazımızın sonunda topluca değerlendireceğiz.

Yüzlerce Oturum: Neoliberalizme Karşı

Dünya Sosyal Forumu, Lula'nın yukarıda kısaca üzerinde durduğumuz mitinginden sonraki günlerinde Pontificia Universidade Catolica'daki (PUC) atölye çalışmaları, seminerler ve konferanslarla sürdü. Dünya Sosyal Forumu Uluslararası Kurulu, 2003 Forumundaki çalıştaylar (tartışma toplantısı) ve diğer toplantılar için beş ana tartışma alanı belirlemiştir. Bunlar (1) demokratik sürdürülebilir kalkınma, (2) değerler, insan hakları, çeşitlilik ve eşitlik, (3) medya, kültür ve bu alanda hegemonyaya karşı mücadele, (4) siyasi iktidar, sivil toplum ve demokrasi, (5) uluslararası düzende demokrasi, militarizme karşı ve barış için mücadele idi. Bu kapsamda 1286 çalıştay, 114 seminer, 36 tartışma paneli, 10 konferans ve dört "yuvarlak masa tartışması" yapıldı. Bunlara ilaveten 22 adet "mücadele tanıklığı" -mücadelede sivrilmiş kişilerin tecrübelerini naklettikleri sunuşlar- vardı. Bu sunuşlardan birini Arjantinli devrimci Ernesto (Che) Guevara'nın kızı Aleida Guevara yaptı. İzleyiciler, Forum boyunca, medyanın ideolojik işlevlerinden toplumsal sınıflar üzerine yapılan yeni tartışmalara, iktidar ve mülkiyet ilişkilerinden neoliberal politikaların çeşitli yönlerine, yeni bir müzik anlayışından emekçi kadınların örgütlenme sorunlarına, sendikalar hareketinin krizinden devletin değişen rolüne, savaşların yıkıcı sonuçlarından demokrasi tartışmalarına kadar epeyce geniş bir çerçeve sunan oturumları izlediler, sorular sordular, tartıştılar, deneyimlerini ve birikimlerini paylaştılar. Forum, neoliberalizme karşı dünyanın farklı bölgelerinde çok farklı alanlarda benzer hedefler için mücadele eden örgütlerin deneyimlerini paylaşmak ve tartışmak için büyük bir imkân sağlıyordu.

Final: Filistinliler ile İsraililerin Kucaklaşması

Forumun son gününde savaş aleyhtarı paneller düzenlendi. Panellerde konuşmacılar değişik açılardan savaşın getirdiği felaketleri anlattı. Bir kadın konuşmacı İkinci Dünya Harbi'nde Japon emperyalistlerinin işgal ettikleri ülkelerde yerli kadınları ve kızları nasıl zorla Japon askerlerinin cinsel kölesi olarak kullandıklarını anlattı. Irak'tan bir rahibe, Birleşmiş Milletler'in iktisadi yaptırımlarının Irak toplumunu nasıl mahvettiğini ortaya koydu. Irak'ın yaptırımlardan önce müreffeh bir ülke olduğunu, halkın parasız ve nitelikli eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlandığını söylediğinde, bu siyaset dinleyiciler tarafından alkışlandı. Rahibe, yaptırımların sadece Irak ekonomisini çökertmekle kalmadığını, toplumu ruhen de yıktığını vurguladı. "Irak'ta herkes

gelmesinden aceleci bir biçimde kötümser sonuçlar çıkardığımız sanılmıyacak. Latin Amerika'daki eski solcu partilerin geçirdikleri dönüşüm ile Lula'nın devlet başkanı seçildikten, hatta ondan daha önce eylediği icra-i siyaset arasındaki paralelliklere işaret etmenin, bunlar üzerinde düşünmenin, gözleri kapalı bir sevinçten daha gerekli olduğu kanısındayız.

3 İlkeler için bkz. http://www.forum-socialmundial.org.br/makin.asp?id_menu=4&cd_language=2: 1 Nisan 2003

aynı soruyu soruyor: ‘Biz bunu hak etmek için ne yaptık?’ diyorlar,” dediğinde spor salonunu tıklım tıklım doldurmuş on binlerce dinleyici bu sözleri uzun uzun alkışlayarak Iraklılarla duygudaşlıklarını gösterdi. Ardından Filistinli ve İsraili konuşmacılar savaş aleyhtarı birer konuşma yaptılar ve sahnede kucaklaştılar. Bu da çok alkışlanan anlardan biriydi. O esnada takriben yirmi metrekairelik kocaman bir Filistin bayrağı, dinleyicilerin ellerinde dalgalana dalgalana salonu dolaşıyordu.

Canlılığı, renkliliği, var olana karşı durma isteğini coşkulu bir biçimde yansıttısıyla görkemli bir manzara teşkil eden Dünya Sosyal Forumu, ardında dünyayı değiştirme heyecanına kattığı yeni ivme ve dünyayı değiştirmenin nasıl olacağına ilişkin temel soruları cevapsız bırakarak önümüzdeki yıl 14-16 Şubat tarihleri arasında Hindistan’ın başkenti Yeni Delhi’de toplanacağını ilan edip sona erdi.

Forumu Nasıl Kavramalı?

Dünya Sosyal Forumlarını bir grup insan dünya düzenini değiştirecek örgütün kendisi, değiştirme eyleminin kendisi olarak görmektedir. Türkiye’de de bu görüşte olanlar bulunmaktadır. Dünya Sosyal Forumu, bu kişilere 1968’in devrimci dalgasını anımsatmaktadır. Başka bir grup ise Dünya Sosyal Forumuna *katılanların* tümüyle reformcu, emek-sermaye çelişkinin uzağında bir görüş açısına sahip olduğu, Forumun kendisinin sistemin ekmeğine yağ sürdüğü, âdeta sermaye sınıfının icazeti ile yapıldığı kanısındadır (örneğin Yılmaz, 2003).

Dünya Sosyal Forumu’nu emekçi sınıfların bakış açısından değerlendirmek için, hangi tarihsel koşulların ürünü olduğuna bakmak gerekir.

Forum -adı üzerinde- bir örgüt değildir. Demokratik kitle örgütlerinin forumudur; yani tartışma toplantısıdır. Forum, bir hareket olarak ivme kazanmış gibidir. Avrupa’da, Asya’da toplanan bölgesel forumlar, Türkiye’deki İstanbul Sosyal Forumu girişimi, forumlara katılanların sayısında görülen sürekli artış bu ivmenin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Forumu düzenleyenlerin genel amacını anlamak için, Dünya Sosyal Forumu Uluslararası Kurulu’nun 10 Temmuz 2001’de kabul ettiği ilkelere³ göz atmakta fayda vardır. Bu ilkeleri, aslında ki ifadelere sadık kalarak, şöyle özetleyebiliriz: Forum, “neoliberalizme, sermayenin tahakkümüne ve her türlü emperyalizme karşı olan, ve insanlıkla yerküre arasında üretken ilişkiler kurmuş

bir dünya toplumu yaratma iradesinde olan sivil toplum hareketlerinin” bir tartışma, öneri geliştirme, temas kurma toplantısıdır. Forumda geliştirilen öneriler, çok uluslu şirketlerin ve onları destekleyen milli devletlerin ve uluslararası kuruluşların emrindeki küreselleşme sürecine karşı olacaktır. İnsan haklarına saygılı, sosyal adaleti, eşitliği ve halkların egemenliğini geliştiren uluslararası demokratik kurumlaşmayı savunacaktır. Forumda devlet temsilcileri, siyasi partiler veya askeri örgütler katılmaz. Forumda tartışan örgütler kararlar alabilir, beyannameler imzalayabilir; ama hiçbir katılımcı grup, bütün Forum adına belge hazırlayamaz; Forumda bir görüş hakimiyeti mücadelesi olmayacaktır. Forum ekonomi, kalkınma ve tarih konusunda totaliter ve indirgemeci görüşlere karşıdır. Forum, devletin toplumu kontrol etmek için şiddet kullanmasına karşıdır. Forum katılımcı demokrasiyi, insan haklarını, barışı, milliyetler arası, cinsiyetler arası ve halklar arası eşitliği ve dayanışmayı savunur ve insanın insana tahakküm etmesine ve insanın insanı kullandırmasına karşıdır. Forum, sermayenin egemenliğinin mekanizma ve araçlarını tartışma, ve kapitalist küreselleşmenin ülkelerde ve ülkeler arasında yol açtığı dışlama ve toplumsal eşitsizlik, ırkçılık, cinsiyetçilik ve çevre tahribi sorunlarını çözecek seçenekleri tartışma alanıdır...

Bu özet, Forumun on dört maddeden oluşan ilkelerinin özünü vermektedir. Forumda katılanlar çoğunlukla sendikalar, köylü örgütleri, meslek örgütleri, kadın hakları örgütleri, çevreci örgütler, sosyal yardım vakıflarıdır. Ancak resmen programlanmış çalıştayların ve diğer toplantıların dışında, Forum sırasında yapılan yürüyüşlerde, gösterilerde ve açık mekânlarda siyasi partiler de kendilerini göstermekte, propaganda yapabilmektedir.

Enternasyonallerden Forum

Dünya Sosyal Forumu’nu değerlendirebilmek için onu dünya kapitalist sistemine karşı uluslararası mücadele tarihinde bir yere oturtmak ve bu forum noktasına nasıl geldiğini saptamak gerekmektedir.

Kapitalizme ve emperyalizme karşı işçi sınıfının uluslar arası dayanışma çabalarının geçmişinde öncelikle -asıl adı “Uluslararası İşçi Derneği” olan- Birinci Enternasyonal (1864-76), İkinci “Sosyalist” Enternasyonal (1889-) ve Üçüncü “Komünist” Enternasyonal (1919-1943) saymak gerekir. İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller işçi sınıfı partilerinin ortak siyaset belirlemek için kurduğu örgütlerdi.

4 Konferansa Türkiye de temsilci gönderdi ve orada ABD'yi ve emperyalist bloku savundu.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra kapitalist dünya sisteminin merkez ülkelerine karşı çevre ülkelerde devlet düzeyinde dayanışma örnekleri görüldü. Bu bağlamda Bandung Konferansı'nı ve Bağlantısız Ülkeler Hareketi'ni hatırlamak gerekir. İkinci Dünya Harbi'nden önce ve sonrasında (sosyalist ülkelerin desteğiyle) müstemleke halklarının bağımsızlık mücadeleleri dünyayı sarmıştı. Harpten sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelere yirmi dokuz Asya ve Afrika ülkesinin temsilcileri, dünya sisteminin baskılarına karşı bağımsızlıklarını koruma ve kalkınma ortak davasında dayanışmak amacıyla 1955 yılında Endonezya'nın Bandung şehrinde bir konferansta toplandı. Bu konferansta kalkınmak için kendi aralarında yardımlaşmaya karar verdiler ve dünya ticaretinde ortak menfaatlerini korumak için merkez ülkelere ortak taleplerde bulundular.⁴

1961'de Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri Bağlantısızlar Hareketi'ni başlattı. Bağlantısızlık, ABD etrafında oluşan ittifak ile ve SSCB etrafında oluşan ittifak ile bağlantılı olmamak anlamına gelmekte idi ise de, dayanışma esas itibarıyla emperyalist devletlere karşı idi. Bu hareketin başını Mısır, Hindistan, Yugoslavya, Endonezya ve bazı Afrika ülkeleri çekti. Bağlantısızlar Hareketi, Bandung'da alınan kararları uygulamaya koymak için gayret etti. Bu gayretlerin neticesinde Birleşmiş Milletler 1960'ları "Kalkınma Onyılı" ilan etti ve 1961'de Birleşmiş Milletler'in birinci Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) toplandı.

Çevre devletlerinde egemen burjuva sınıfların bağımsızlık, kalkınma, sosyal adalet gibi hedefleri benimsemesi ve emperyalizme karşı ihtiyatlı tavır göstermesi hem bu ülkelerin müstemlekelikten (siyasi bağımdan) yeni kurtulmuş olmasından hem de kurtuluş mücadelelerinin yükünü emekçilerin çekmesi sebebiyle onların siyasi ağırlığının artmış olmasındandı. Ancak burjuvaların emekçilerle bu hedeflerde uzlaşmasında sosyalizmin dünyada kazandığı başarılar da belirleyici bir önem taşıyordu. Zira SSCB ve Çin'in sunduğu örnekler, çevre ülke emekçilerinin gözünde cazip bir toplumsal proje teşkil ettiğinden çevre ülkelerinin burjuvaları ülkelerinde sosyalizmi önlemek için kendi emekçi sınıflarının talep ve özlmlerini hesaba katmak mecburiyetini hissetmekte idi.

1973'te Arap ülkeleri, Yom Kippur Harbi denilen Arap - İsrail Harbinde İsrail'i destekleyen emperyalist devletlere petrol ihraç ambargosu uyguladı. 1973'te Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı'nın (OPEC) bundan yararlanarak petrol fiyatlarını

kontrol altına alıp artırması diğer çevre ülkelere örnek oldu. Yetmiş yedi çevre ülkesinden oluşan Yetmiş Yediler Grubu, dünya ticaretini fakir ülkeler lehine yeniden düzenleme ümidi ile bir “Yeni Uluslararası İktisadî Düzen” projesi geliştirdi.

Özetle, 1945-1970 yılları çevre ülkelerin dünya siyaset sahnesinde birlikte davrandığı ve dünya iktisadî sisteminin bazı etkilerini sınırlayarak iyi kötü millî kalkınma politikaları uygulayabildikleri bir dönemdi. Örneğin çevre ülke devletlerinin ithalatı kontrol etmesine, yabancı şirketlerin yatırımlarında şartlar koymasına merkez ülkeler itiraz edememekte idi.

Ancak petrol ihracatçısı çevre ülkelerin petrol zamlarına ve merkez ülkelerde işçi sınıfının 1968’de artan ücret taleplerine karşı merkez ülkelerin sermayedar sınıfları 1970’lerde harekete geçti. ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher iktidarlarının uyguladığı ekonomiyi daraltıcı politikalar işsizliği kasten artırarak kendi emekçilerinin mücadelesini bastırdı. Merkez ülkelerde iktisadi daralma aynı zamanda dünya ticaretini durgunlaştırdı ve tarım ve çevre ülkelerin ihraç ettiği maden ürünlerinin fiyatlarını çöktürdü. Petrol zamlarından zaten olumsuz etkilenen petrol ithal eden çevre ülkelerinin ihracat gelirleri de kısınca dış ödeme dengeleri bozuldu ve borçlarını ödeyemez duruma düştüler.

Çevre ülkeleri bu durumda yine işbirliği yaparak borç ödemelerini askıya alabilir ve alacaklıları olan “uluslararası” bankalara karşı birlikte davranabilirlerdi. Ama (Türkiye’de 1980 darbesi ve Özal’ın uygulamalarıyla simgeleşen) siyasi değişiklikler bütün çevre ülkeleri sarmakta idi. SSCB’nin tedricen zayıflaması ve ani dağılması, Sovyet ülkelerinde ve Çin’de kapitalizme dönüş, ve bu gelişmeler üzerinde yapılan propaganda, emekçilerinin gözünde sosyalizmin bir toplumsal proje olarak cazibesini zayıflattı, ve sermaye için sosyalizmi tehdit olmaktan çıkardı. Bu sebeple çevre ülkelerde yerli burjuvaların, emekçiler ile millî kalkınma hedefi etrafında oluşan siyasi uzlaşmayı devam ettirmeye ihtiyacı kalmadı. Millî kalkınma doğrultusunda uluslararası iş birliğine de ihtiyaçları kalmadı. Çevre ülke devletleri birer birer dış borçlarını idare etmek için Dünya Bankası’na müracaat etti. Bu kurum da yapısal uyum programları adı altında çevre ülkelerde kalkınmacı ve dünya sisteminin etkilerini kısıtlayıcı (ithalat kontrolleri, sermaye hareket kontrolleri, yabancı sermaye yatırımlarının denetimi, banka kredilerinin kontrolü gibi) hangi politika araçları var idiyse hepsini tasfiye eden süreci başlattı.

5 Bu sosyal hareketler çeşitli sermaye kesimlerince maddi olarak da desteklendi. Bu tür desteklerin Dünya Sosyal Forumu için de söz konusu olduğunu, kimi çokuluslu şirketlerin Foruma katılan gruplara maddi destek verdiğini de burada belirtelim.

Kimlik ve Farklılık Siyaseti

Bu kısa tarihçe, günümüzde kapitalist dünya sisteminde çevre ülkelerde egemen burjuva sınıfların milli kalkınma davasından neden vazgeçtiklerini ve çevre devletlerinin uluslararası iktisadi ilişkilerde kendi aralarında dayanışmaktan neden vazgeçip merkez ülkelerle iktisadi bütünleşmeye yöneldiklerini kısmen açıklamaktadır. Ama bu, dünyada kapitalizme karşı mücadelede sosyalizm projesinin yerini neden kapitalizmin toplumsal ve iktisadi tahribatına karşı çıkan “sosyal hareketlerin” aldığını izah etmeye yetmez. Bunun üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir.

Burjuva sınıflar, 1990’larda SSCB’nin dağılmasının, Sovyet ülkeleri ile Çin ve Vietnam gibi ülkelerin kapitalizme dönmesinin yarattığı etkiden yararlanarak hem emekçi sınıfların iktidarı fikrine, hem de sosyalizm fikrine güvensizlik yaymayı başardı. Burjuvalar, bu ülkelerin akıbetini örnek göstererek emekçi sınıflar iktidarı olsa bile devlette görev yapacak kadroların mutlaka tabakalaşacağı, imtiyazlı bir sınıfa dönüşeceği fikrini yaydılar. Emekçi iktidarı fikrine karşı yaratılan kuşkuyu, ulus devlet çağının geçtiği ve egemenliğin artık ulus devletten mahalli idarelere ve uluslararası (“ulusüstü”) kurumlara devredilmekte olduğu ve bunun demokratik bir gelişme olduğu yolundaki propaganda pekiştirdi. Düzenin yarattığı sosyal sorunlara karşı mücadele için “sosyal hareketler” önplana çıkarıldı.⁵ Sendikalar, çevreciler, kadın hakları savunucuları, milli, dinsel, ırksal azınlık haklarını savunanlar vs., düzene karşı mücadelelerini iktidara yönelerek değil, grev, boykot, kitle gösterileri düzenleyerek ve kapitalist toplumun bağrında almaşık toplumsal projeler başlatarak haklarını savunma ve taleplerini egemen sınıflara kabul ettirme yöntemini esas aldı.

Beri yandan emperyalist ülkelerde birçok sosyal bilimci, çoğulculuk, farklılık ve kimlik siyaseti adı altında, kapitalizmin yol açtığı sorunlara karşı mücadeleleri, mücadele alanlarına göre bölmeyi başardı. İnsanların çok kimlikli olduğunu, sınıfsal aidiyetin kimliklerden sadece bir tanesi olduğunu vurguladılar. İnsanın ırkı, dini, milliyeti, cinsiyeti vs. sebebiyle de ezilebileceğini ve mücadelesini ırk, din, milliyet gibi kimlikler temelinde örgütlenerek yürütmesi gerektiğini savundular. Böylece kapitalizmin yol açtığı çeşitli sorunların her birinin ayrı bir mücadele alanı olarak algılanmasını sağlayıp, kapitalizmin yarattığı bütün toplumsal sorunları, sınıf bilinci ile sosyalizme yönelerek tasfiye etme projesini zayıflatılar.

Şüphesiz emperyalizmin bu başarısında yirminci yüzyıldaki

sosyalizm tatbikatının çeşitli zaaf ve hataları mevcuttur. SSCB’de ve Çin’de sosyalizmin rahatça tartışılıp savunulamaması (bu ülkelerde sosyalizmi rahatça tasfiye edebilecek bir hâkim sınıfın oluşması ve emekçi kitlelerin sosyalizmi savunamaması bunu göstermektedir); SSCB’de ve başka ülkelerde yetmiş yıllık sosyalist eğitim ve kültürün milliyetçi duyguları tasfiye edememesi; çevre tahribatına ilgisizlik gibi sorunlar sermayedar sınıflara etkili propaganda malzemesi teşkil etti.

Emperyalizmin bu başarısını Dünya Sosyal Forumu Uluslararası Kurulu’nun yukarıda özetlediğimiz ilkelerinde görmek mümkündür. İlkeler, emekçilerin geçim, demokrasi, özgürlük sorunlarının sermayedar sınıfın düzeninden, ideolojisinden ve iktidarından kaynaklandığının bilincini yansıtmaktadır. Ancak aynı ilkeler arasında çeşitli ifadeler, dünyayı gerçekten değiştirmek için elzem olan asgari şartların gerçekleşmesine muhalif bir tavır Forumu katılanlara dayatmaktadır.

Dünya Sosyal Forumu Uluslararası Kurulu Forumun, ekonomi, kalkınma ve tarih konusunda “totaliter ve indirgemeci” görüşlere karşı olduğunu kaydetmiştir. Tarihsel maddeciliği totaliter veya tarihsel gelişmeyi tek sebebe indirgeyen bir görüş olarak tarif etmek çok yanlıştır; ama Forumun ilkelerinde kastedilenin tarihsel maddeciliği kapsadığı sezilmektedir.⁶ Pekiyi, gelecekte sosyal hareketlerin tecrübesinin artması ile Forumu katılanlar arasında tarihsel maddeci görüş ağırlık kazanırsa ne olacaktır? Ayrıca, “küreselleşen kapitalizme” karşı mücadele amacı etrafında toplanan Forumun ekonomi, kalkınma ve tarih konusunda “indirgemeci görüşlere karşı” olduğunu saptamanın pratik faydası nedir?

Forumu düzenleyenlerin bir ilkesi de, devletin toplumu kontrol etmek için şiddet kullanmasına karşı olmasıdır. Bu, devletin ve iktidarın kendisine karşı olmaktır. Devlet bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde hâkimiyet aygıtıdır. Sınıfsal hâkimiyet, siyasi ve ideolojik hegemonya gerektirir, ama son tahlilde devletin silahlı güç üzerindeki tekeline dayanır. Liberal solcular bir emekçi iktidarının gerçekleşmesine ihtimal vermediklerinden, devletin şiddeti dendiğinde sadece kapitalist devletin şiddetini hatırlamaktadır. Emekçi iktidarını da (Brezilya örneğinde olduğu gibi) burjuva devletin bazı makamlarında temsil edilme, mecliste temsil edilme ve belediyeleri kontrol olarak algılamaktadırlar. Oysa emekçi iktidarı, ülkenin her yerinde toplumun kurumlarına, toplumsal hayatın her sürecine emekçilerin örgütleri vasıtası ile hâkim olmasıdır, hegemonya kurmasıdır.

6 Burada gereksiz bir alınganlık içinde bulunduğumuz sanılmamalıdır. Söylemini, farklı kimliklerin birlikteliği üzerine kuran Dünya Sosyal Forumu Uluslararası Kurulu, tarihsel maddeciliğe karşı hayli mesafeli tavrını yeri geldikçe sezdirmekte, ima etmektedir.

7 Bu görüşlerin Türkiye'deki yansımalarının eleştirisi için bkz. Somel (2002).

Emekçi halkın iktidarını böyle algılamayınca, Brezilya'da PT'nin sermayedarlarla uzlaşarak siyasi mevziler kazanmasını işçilerin sınıf iktidarı sanmak mümkündür. Bu durumda "Lula, demokrasinin silahla savunulamayacağını, ... Brezilya'yı savunmanın ulusal ve uluslararası sivil toplumun desteğini alarak, onu saldırılmaz bir demokrasi ve özgürlükler ülkesi kılarak mümkün olduğunu biliyor" (Aslan, 2003) cümlesinde önerilen iktidar savunma stratejisi, ülkede işçi sınıfının ideolojik ve siyasi hegemonyasını pekiştirmeye dayanmamakta; bilakis işçilerden feragat talep ederek, radikal demokrasiyle, özgürlüklerle, sosyal diyaloglarla dünya burjuva kamuoyuna sempatik görünmeye dayanmaktadır. Zira kapitalist toplumlarda burjuvazi dışındaki "sivil toplumun" desteğinin kimi ne kadar koruyabileceği ortadadır: bütün çabasına rağmen "uluslararası sivil toplum" Irak'a emperyalist tasallutu önleyememiştir. İşgalden sonra da Irak'ı bağımsızlığa kavuşturacak olan, Irak halkının silahlı mücadelesi olacaktır.

Özetle, Forumun ilkelerini kaleme alanlar, sınıfsal siyasi iktidar kurmaya karşı çıkmakla, muhalefet mevziinden iktidardaki kapitalist sınıfa kapitalizmi *ıslah ettirme* hayalini savunmuş olmaktadır.⁷

Forumların Geleceği

Dünya Sosyal Forumu Uluslararası Kurulu'nun 10 Temmuz 2001'de kabul ettiği ilkelerdeki çelişkiler, bunun bir uzlaşma metni olduğunu hissettirmektedir. Örneğin Üçüncü Dünya Sosyal Forumu'nda bazı konuşmacılar (örneğin İsviçreli Jean Ziegler) Forumun kendisini yeni bir dünyanın inşa edildiği bir eylem olarak algılamakta idi. Buna mukabil Mısırlı Samir Amin ve Hintli Prabhat Patnaik gibi başka konuşmacılar ise, işçi köylü ittifakını inşa etmenin gereğini ve çevre ülkelerinin dünya sisteminden huruç etmesi sorununu tartıştı. Forumu *düzenleyenlerin* içinde kimlik siyasetini benimseyenler ve sosyal hareketlerin bölünmüşlüğüne olağan kabul eden reformcular besbelli çoğunlukta. Ancak Foruma *katılanların* çoğunun sınıf iktidarı, devlet ve sosyalizm konularında ne düşündüğü bilinmemektedir; bunu saptamak mümkün değildir. Sosyal Forumlar başladığından beri üç yıl içinde bu forumlara katılanların kapitalist düzeni algılayışındaki değişiklikleri izlemek için -hiç değilse şimdilik- elde veri mevcut değildir. ABD emperyalizminin Irak'a saldırısından sonra Forumlara katılanların birçoğunun kapitalist düzene ve sınıf iktidarı meselesine yaklaşımının değişmesi de muhtemeldir.

Dünya Sosyal Forumları, dünyada sınıf mücadelesine öncülük

eden Marksist-Leninist partilerin uluslararası konferanslarına alışık bir örgütlenme değildir. Fakat Forumlar işçi sınıfının ideolojisini dünya emekçileri arasında yaymak için verimli bir alandır. Bunun için sosyalistlerin böyle bir mücadele yürütmek için Forumu değerlendirmesi ve Forumu hazırlıklı gitmesi gerekir. Forumu böyle bir gayrete değer kılan, çok sayıda emekçi kitle örgüt temsilcilerinin bir yerde toplanması, Forumun sağladığı sesini duyurma ve tartışma imkânıdır. Sosyalistlerin yürüteceği ideolojik çalışmanın içeriği bellidir: kimlik siyasetini eleştirmek ve bölücü etkilerini teşhir etmek; kapitalist dünya sisteminin yol açtığı (ve Forumda tartışılan) sorunlarının çözümü için emekçi iktidarının ve sosyalizmin gereğini anlatmak ve diğer katılımcıların mücadele tecrübelerini öğrenmek; onların mücadelelerinden ders çıkarmaktır.

Batı, Orta ve Kuzey Avrupa ülkelerinin emperyalist tek bir merkez olarak birleşmesi, ABD'nin cihan hâkimiyetini muhafaza etmek için giderek askerleşen bir dış siyaset gütmesi ve saldırı-ganlaşması, gerek çevre ülkelerinde gerekse merkez ülkelerinde emekçilerin sorunlarına daha gerçekçi ve kökten çözümleri benimseyecek hale gelmesine zemin hazırlamaktadır. Sosyalistlerin bu zemini değerlendirmesi gerekir.

Öte yandan çokuluslu şirketler faaliyetlerini dünyaya yaymakta, merkez ülkeleri de “uluslararası kurumlar” (Dünya Ticaret Örgütü, Para Fonu, NATO, OECD vs.) vasıtası ile dünya sisteminin yönetimini birkaç örgütte toplamaya çalışmaktadır. Dünyada sermayenin iktidarını bu merkezileştirme eğilimine karşı emekçilerin sermayeye karşı mücadelelerini eşgüdümünün ve birleştirilmesinin önemi artmaktadır. Bölgesel sosyal forumlar ve Dünya Sosyal Forumu sosyalistlerin, sınıf bilinçli emekçilerin çalışmasıyla, odaksız, dağınık tartışma buluşmalarından, kapitalist dünya sisteminin kendisine karşı mücadelede etkili ve pratik eşgüdüm kararlarının alındığı toplantılara dönüştürülebilir.■

Kaynaklar

- Aslan, S. F. (2003), “Hakiki Radikallik Gözden Kaçıyor”, *Radikal İki*: 16 Şubat.
- Atılğan, G. ve C. Somel (2003) “Bu Dünyanın Başka Türlü Hali mi, Başka Türlü Bir Dünya mı?”, *Evrensel Kültür*, 135: 32-35.
- George, S. (2003) “İktidarımız Yok Ama Güç Bizde” [Dünya Sosyal Forumunda yaptığı konuşma] *Siyasi Gazete*, Şubat 2003.
- Klein, N. (2003) “More Democracy - Not More Political Strongmen”, *The Guardian*: 3 Şubat.
- Petras, J. (2003), “Neo-liberalizm Kriz ve Seçim”, *Cosmopolitik*, 4, 62-66.
- Somel, C. (2002), “Türkiye’de Küreselleşmeye Tepkiler Üzerine”, *Praksis 2* (7): 35-56.
- Yılmaz, G. (2003) “Sosyal Forumlara Eleştirel Bir Bakış”, *Evrensel Kültür*, 135: 30-31.